ČENĚK SAMEŠ

Z HISTORIE TŘEBÍČSKÉHO VAŘENÍ PIVA

TŘEBÍČ 1935.

PIV VAŘENÍ

1 9 3 5

VYDÁNO NÁKLADEM VÁREČENSTVA MĚSTA TŘEBÍČE. TISKEM EM. ČAPKA V TŘEBÍČI.

ČENĚK SAMEŠ:

Z historie vaření piva v Třebíči

Třebíč byla významnou osadou klášterní brzy po založení kláštera. Městečkem se však jmenuje teprve k r. 1277 v listině dané opatem Martinem a konventem kláštera třebíčského měšťanu Heřmanovi na některá jeho práva. (1) Jistě již tehdy bylo důležitým právem měšťanů pivo vařiti a prodávati, tak tomu totiž bylo ve všech městech. Zpráv o vaření piv se nám však nedostává po celé století 14. a půl století patnáctého, kdy přece Třebíč nebyla jen městečkem, nýbrž od roku 1335 městem značnými právy nadaným. Teprve po válkách husitských snaží se město svoje práva zvětšiti opírajíc se o přízeň panovníků, obrací se k nim i k ochranné své vrchnosti, opatům kláštera, s prosbami o potvrzení a rozšíření výsad a dosahuje toho. — Příjmy města se zvýšily regulací trhů a

(1) Or. v arch. Tř. č. A I. 1. Vyd. CDM IV. 197 č. 142. Srv. Kubeš, Děj. m. Tř. I., str. 51.

také zlepšením práva várečného. Mladý král Ladisl. udělil Třebíči výnosné právo mílové r. 1454 (2), čímž měšťany třebíčské chránil do budoucnosti před nebezpečím soutěží a městu samému jednak poplatky z várek, jednak aktivní účastí na právu várečném zaruč l slušný příjem.

Kdo byl tehdy várečníkem, pověděti nemůžeme, poněvadž není dosti zpráv. Proto nelze také nic pověděti o právní povaze této živnosti jinak než z analogie v ostatních městech. V době vzniku města mohl každý sám pivo vařiti, pokud žil uvnitř hradeb městských. (3). Někteří ovšem neměli dostatečných prostředků, aby sami pivo vařili; chtějíce však míti ze svého práva zisk, snažili se buď vejíti v úmluvy s bohatějšími sousedy nebo prodávati pivo cizí. U nás v Třebíči dostalo se městu práva také dovážeti piva cizí, pražská a svídnická, listem krále Jiříka r. 1461, vydaným ovšem na prospěch celé obce, jež směla pak z každého sudu dovezeného piva po 12 groších vybírati. (4)

(2) Or. v měst. archivu v Třebíči 13, A I. „Udělujeme jim také, aby na jednu míli cesty kolem řečeného města nikdo piva na prodej vařiti nesměl".

(3) Srv. Z. Winter, Kult. obraz českých měst I.

(4) Or. v měst. arch. v Třebíči č. 14 A I. „Známo činíme tímto listem všem, že jménem měšťanův, konšelův a vší obce města Třebíče V. N. poníženě bylo prošeno, abychom z obvyklé štědrosti své tomu městu a měšťanům milostivě povoliti ráčili, aby pivo Pražské a Svídnické do řečeného města přivážeti, kupovati, prodávati a čepovati a z každé nádoby

že by za milostivě udělené právo třebíčtí nějakými platy povinni byli, nikde nepraví, jest to však možné a pravděpodobné.

Jest možno, že také u nás brzy nastaly spory související s právem várečným, ačkoliv největší prudkosti nabyly teprve se změnou obyvatelstva ve století 18. Mnozí oddávali se totiž vaření piv a sladování jako jinému řemeslu a chtěli strhnouti na sebe výhradné právo vaření na úkor ostatního měšťanstva. Druzí svých nabytých práv bránili houževnatě a také ubránili. Zprávy o tom máme z měst jiných, kamž hadky byly přeneseny z měst pražských, kde teprve roku 1456, tedy právě v době, o níž mluvíme, došlo k ustavení zvláštního cechu sladovnického a tím také k větší aktivitě nově se tvořící sociální skupiny. (5) Svých nároků však uplatniti nemohli ani v Praze ani v městech jiných, kdež měšťanstvo mohlo se opříti o rozhodnutí král. soudu komorního z roku 1477, že vaření piv řemeslem není a tedy, že jest možno aby měšťan vedle svého řemesla cechovního ještě vařením piv se živil.

Jiné spory vznikaly teprve později, když došlo k spolčování měšťanů várečných v nákladnická společenstva. Vývoj

---

12 gr. mýta, jak to jest v obyčeji, vybírati směli — — — My jejich slušným prosbám nakloněni — — — plné povolení dáváme a propůjčujeme — — — aby tato výsada až do našeho odvolání v platnosti zůstala“.

(5) Srv. Josef Trpík, O právní povaze společenstev pravovárečč. ČMM XXX., str. 143 (1906).

ten rychlejší ve městech královských, pomalejší v městech ochranných a poddanských, objevuje se u nás ve století 16., za vlády Pernštejnů. Když Jan z Pernštejna opět se ujal panství třebíčského i města samého, vydal městu řád, týkající se různých stránek městského života. Z odstavce o vaření piv jest zřejmo, že již dříve měšťané byli sdruženi ve společenstvo nákladnické, jež jménem všech várečníků jednalo a jich jménem výsady přijímalo. Jan z Pernštejna nařizuje, aby „měšťané, kteří várky činí", aby to opatřovali, aby piva dostatek byl a piva příhodná aby dělali, při nichž by lidé slušně zůstati mohli. A v tom roku aby nařídili a obnovili, co se má sladu na várku dávati a co z toho piva vzíti a vystaviti. A na to aby též osoby hodné usadili, kdo by k tom udohlédal". (6)

Uvedená ustanovení jasně ukazují, že jednotlivec ve výkonu svého práva várečného byl vázán kolektivem a to nyní se schválením vrchnosti, jež i jinak se starala o právo várečné v městě. Nutno říci, že tentokráte to ještě bylo na neprospěch městských nákladníků, neboť znovu ve zmíněné listině jest zdůrazněno právo mílové a privilegium Jiříkovo z r. 1461, jež však v době 16. st. nemělo daleko toho

(6) Or. l'stu z r. 1547 v m. arch. tř: č. 22 A I. Srv. Fr. Rypáček v ČMM 1893. „A jestli by se u koho nehodný slad našel, takový aby trestán byl a piva z něho nevařil než ven ho vylil. Též také každého, kdož by se podle uložení nezachoval, že by méně sladu dal, takový aby trestán byl a do půl léta aby várky (byl) prázden, a to aby se žádnému nepromíjelo".

významu jako dříve, poněvadž piv cizích z tak vzdálených míst jako Praha a Svídnice dováženo nebylo. Zakázal voziti do města cizí piva (mimo pražská a svídnická) odůvodňuje opatření stížností nákladníků, že jsou od svých živností dovozem „hostinských“ piv odtiskováni a že se dováží piva nepříhodná. (7)

---

(7) „Též měšťané, kteří piva vaří, kdež sobě stěžují, že by jim živnosti scházely a skrze to že málo piva vaří, že se na ně piva hostinská vézti dopouštějí, za to žádajíce, aby v tom opatřeni byli, aby v tom při svým chodu podle jiných obyvatelův živnosti míti mohli. S prohledávajíc k tomu, kdež se taková svoboda ustavičným vožením piv cizích na domácí pouští, že domácí své státi nemohou a z strany druhé to také před sebou majíc a to uvažujíc, aby obyvatelé při témž městě nedostatku neměli a pivy nepříhodnými zužováni nebyli, chtíc, aby s obou stran při tom opatřeni byli, tento pořádek v tom číníme a ustanovujeme: Piv hostinských odnikud do města, na předměstí i na Podklášteří k šenku aby voženo nebylo a vézti se nedopouštělo krom piva pražského a svídnického starého, aby tu potřebu při městě měli toho, aby se nehájilo vézti, skládati i šenkovati pod tím platem, kterýž jsou z takových piv dávati povinni.“ List Jana z Pernštejna 1547. . . . várčí aby vždy lepší živnosti míti mohli, vsi bližší k městu, zejména tyto: Sokolí, Novou Ves, Vračerovice, Cechtín, Červenou Lhotu, Kouty, Vokřešice, Budíkovice, Pocoucov, Trnavu, Kožichovice, Třítež, Výčapy, aby u nich v městě pivo brali, k nimo-

Vesnicím v okruhu jedné míle nařídil, aby jedině pivo třebíčské kupovali, vzdálenějším dal na vůli spokojiti se pivem třebíčským nebo kupovati velkomeziříčské, jiné nikoliv. Trestem za neuposlechnutí a šenkování cizího piva ve vsích blízko Třebíče uložil jednu kopu grošů, ne ve prospěch měšťanů, ale svůj a svých nástupců.

Poměr měšťanů k vrchnosti ve věcech várečných držel se za pana z Pernštejna přesně v mezích udělených privilegii. Když však Vratislav, do té doby pouze ochranná vrchnost města Třebíče, dostal roku 1556 panství třebíčské v dědičný aleod, vrchnost mohla důrazněji vystupovati i ve věcech várečných k svému prospěchu. Ukázalo se to hned z počátku vlády pana Buriana Osovského z Doubravice, který panství třebíčské r. 1557 od Vratislava z Pernštejna koupil.

Ostatně již sám Vratislav se nedržel ustanovení o právu mílovém a panský pivovar zřídil snad na zámku, patrně jen pro potřebu svou a svého dvora. Dá se tak souditi z údajů urbáře z roku 1556

---

brátiti ráčili, pod kopou groší, kteří by se z těch vsí tak nezachovali a jinde pivo že by brali, aby nám neb potomkům našim, pánům a držitelům téhož panství třebíčského ten základ propadli a dáti povinni byli. A protož to míti chcem a tak ustanovujem, aby to opatrováno bylo, aby lidé z těch vsí dostatečně pivem fedrováni byli. A bez piv, kdyby přijeli, aby pouštěni nebejvali. Což se dalších vsí dotejče, toho se jim na vůli nechává, aby svobodu měli u Vás piva bráti a neb v Meziříčí než jinde nikdež".

(Zám. urbář. z roku 1556), že lidé z Nových Dvorů vedle jiných povinností byli povinni „spílati pro pivovar panský ke každému varu“. Burian Osovský však začal ve své tísni peněžní s rozšiřováním hospodářských podniků a začal na místě pro várečníky třebíčské nejcitlivějším, stavbou nových pivovarů. K starým panským pivovarům v Kamenici a v zámku, jež jednak pro vzdálenost, jednak že zámecký byl určen potřebě výhradně panské, nijak zvláště městu Třebíči neškodily, přibyl nyní pivovar ve Vladislavi, a chystán byl na Podklášteří, tedy uvnitř okruhu jedné míle od města. Bylo zřejmo, že panské pivovary samy stačí zásobiti celé panství pivem a že tedy měšťanům zbude odbytiště zúžené jen na vlastní město a předměstí.

Měšťané pokusili se věc urovnati po dobrém, ale na jejich poddanou prosbu Burian Osovský nedbal. Činil dále přípravy k stavbě podklášterského pivovaru, hned u mostu. Tu obec třebíčská ve své tísni obrátila se roku 1559 19. února k zemskému hejtmanu moravskému, tehdy Zdeňkovi z Valdštejna. Prosili, aby hejtman panu Burianovi stavbu jeho přetrhnouti ráčil a je, ubohé měšťany, v ochranu vzal. (8) Věc byla rozhodována u zem. soudu, kdež obec zastupovalo několik měšťanů, mezi nimi koželuh Martin Hassek. Na soudě zvítězili měšťané. Dokázali svými privilegiemi své dobré právo a Burianovi Osovskému dostalo se rozhod-

(8) Kopiář městské rady třebíčské z roku 1559 v zem. archivu, nová sb. Tř. čís. 571.

nutí na pergameně, že pivovaru stavěti nemá a nesmí. (9)

Právní porážka nemile se dotkla třebíčského pána. Oklikou chtěl třebíčské k povolnosti donutiti, práva jejich omeziti bez ohledu na získaná privilegia. Nejprve došlo na pozemky, louky a zahrady, jež jednotliví měšťané od dávných dob mimo pozemek městský od panství měli za určitý plat v nájmu. Sotva rozhodnutí zem. soudu ve sporu o podklášterský pivovar došlo, hned dal členy rady na zámek zavolati a tam jim ústy pana Viléma z Jablonice a p. Ctibora z Pohnání sděliti, že jim všechny panské pozemky vypovídá, pouze sklizeň podzimní, že ještě si mohou odvézti. Marně žádali purkmistr i radní, aby ústně směli svému pánu — za toho loyálně Buriana Osovského uznávati — vše vysvětliti.

Ani písemná suplikace ve vší poníženosti poddanského města psaná neotevřela měšťanům přístupu k milostivé vrchnosti. (10)

Hned následovaly další stížnosti. Burian Osovský dával voziti do vesnic blíže Třebíče i do Vladislavi, jež ležela právě ve vzdálenosti jedné míle od města pivo z pivovaru kamenického a dovoloval i

(9) Originál pergamenové výpovědi zemského soudu jest v měst. archivu v Třebíči číslo 24 A I. s datem v sobotu po Janu Husovi 1559 (8. července). Listinu uveřejnil V. Nikodém, Dějiny města Třebíče 1468—1660. Díl I., str. 101).

(10) Suplika purkmistra i rady města Třebíče z 25. července 1559. Kopiář města Třebíče. Nová sb. třeb. č. 571 v Zem. arch. Uveř. Nikodém L. c. str. 103.

dovoz piv z pivovaru meziříčského, jež patrně sám také k prodeji na panství kupoval. A při tom prohlašoval ne sebe, ale měšťany za rušitele míru a pořádku.

Měšťané obrátili se k němu novou suplikou 6. srpna, žádajíce a prosíce, aby jeho milost proti nim chudým poddaným stížností a hněvu vésti neráčil a raději nad nimi ochrannou svou rukou držel, svých poddaných vesničanů od návštěvy města nezdržoval a piv jiných do vesnic a dokonce na předměstí voziti nedopouštěl. (Kopiář m. rady strana 27.) Ale vše marno. Pán na písemné prosby neodpovídal, městské rady přijmouti nechtěl. Jen ústy dožádaných přátel svých Arkleba z Hodějova a Václava Hodického s nimi jednal, žádaje, aby oni se jeho podmínkám podvolili, pak že také on svá nařízení a zákazy zruší. Na to třebíčtí s dobrým svědomím přistoupiti nemohli a tak útisk pokračoval. Ve Vladislavi bylo započato opět s vařením piva na škodu města. Prý i jiní páni pivo vaří v okruhu jedné míle od Třebíče a těm prý měšťané vaření piva neznemožňují. Na novou prosbu měšťanů třebíčských odpověděl Burian, že jest ochoten ve Vladislavi vaření piva zakázati, jestliže třebíčtí oněm sousedům vaření piv i jejich výstav zastaví. To bylo ovšem velmi těžko, vedle toho jednalo se patrně jen o pivo sádeckého panství a práva vydržená. Hned na to bylo podklášterským i jiným zakázáno městské pivo kupovati, vesničané nesměli do města voziti k prodeji obilí a dřevo, ba dřevo již zaplacené v lese musilo zůstati. Tím třebíčtí byli poškozováni se dvou stran. Neměli ječmene na várky a dřeva k topení, vedlo toho ucházelo mnoho trž-

ních poplatků a mýta, za něž se již Vratislavovi z Pernštejna město uvolilo platit značný plat. Proti městu směřovalo také nařízení, že měšťané nesmí v pátek dopoledne a v čas kalné vody po tři dny ryb v řece loviti. Aby město donutil bráti panské ryby, zakazován dovoz ryb z cizích panství, takže brzo se objevoval nedostatek ryb v hospodách určených především k pohoštění cizinců, ubírajících se po důležité tehdy silnici mezi Brnem a Jihlavou. Řezníkům byla živnost jejich stěžována tím, že dobytek živý koupený nesměli nadále do dne zabití na pastvinách od panství najatých pásti. Dřívější plat od města za povolení pastvy vrchnosti placený pan Burian bral dále. Konečně i právo odúmrtí prohlašoval pro měšťany za neplatné.

Nyní již nemohl purkmistr i rada mlčeti, neměla-li býti městským právům býti do budoucnosti způsobena škoda nenapravitelná. Využivše všech prostředků k dosažení míru, ukazujíce stále svou poddanskou ochotu k povolnosti jen poněkud uznávané, konečně „se k ochraně museli utéci tu, kdež obdarování jejich ukazují", totiž opět ke králi zastoupenému zemským hejtmanem.

Než nyní nebylo možno rozhodnutí tak brzo dosáhnouti. Doba nepřála městům královským, jak mohlo město ochranné očekávati, že se mu dostane plného práva? Zem. soud věc odkládal a tak bylo nutno obrátiti se k samému králi, zvláště když první rozhodnutí zemského soudu doplňoval Burian Osovský svým výkladem. Tvrdil, že prý jednou pro vždy bylo sněmovním snešením r. 1117 dáno vrchnostem právo na svých zámcích pivo

vařiti a konečně že i ve Vladislavi může pivo vařiti, poněvadž některé části městečka leží již vně mílového okruhu. Chtějíce získati pevnou právní oporu, obrátili se Třebíčtí k Ferdinandovi především se žádostí o potvrzení těch privilegií, jež v rozvíjejícím sporu hlavně padaly na váhu. Bylo to ustanovení privilegia Jana z Pernštejna z roku 1547, pak všech starých privilegií královských a markrabských počínaje listem o založení města r. 1335. A současně Ferdinand vyhověl i druhé žádosti třebíčských, aby totiž zakročil ve věci piva vaření a šenkování i ve sporu, který z toho mezi Třebíčí a vrchností vyplynul. (11)

Nařídil Burianovi Osovskému, aby odvolal svou vlastní stížnost proti Třebíčským, jež se měla již projednávati u zemského soudu a aby se spokojil prvním výrokem zem. hejtmana a Třebíčských od jejich práv neodtiskoval, oni že nechtějí proti němu jako pánu svému dědičnému žádných soudů vésti. (12)

Na vůli císař. byl upozorněn zvláštním listem i zemský hejtman moravský, avšak Burian si ze všeho nic nedělal a v útisku pokračoval plně svoje dřívější pohrůžky. Ferdinand I. byl nucen znovu zasáhnouti a věc — týkalo se to zahrady Pavla Holzara na Stařečce „za panským splavem" — nařídil zemskému hejtmanu vyšetřiti, starý rozsudek doplniti tak, aby nemohlo býti dalších sporů a Pavlu

(11) Or. pergameny v měst. archivu třebíč. č. 25, 27, 28 a 29.)

(12) Městský archiv č. 29. Dáno ve Vídni ve čtvrtek po suchých dnech.

Holzarovi aby odňatá zahrada byla vrácena. (13)

Spor o právo mílové tím ovšem skončen nebyl, jen v jiných věcech, na př. co se týče pozemků bylo možno poměr upraviti pevnou smlouvou. Také si Burian netroufal vystoupiti proti právům Ferdinandem znovu potvrzeným. Když Burian Osovský umíral r. 1563, spor přecházel na jeho manželku Elišku Bítovskou z Lichtenburka, paní ne příliš milostivou, na níž také třebíčtí v dobrém vzpomenouti nemohli. Skončen byl teprve za krále Maxmiliana, k němuž se měšťanstvo Třebíčské znovu obrátilo r. 1565 na konci masopustu; věc bylo totiž nutno rozhodnouti patrně také z toho důvodu, že i sousedé nechtěli práva mílového třebíčského uznávati. Císař přijal stížnost Třebíčských ve Vídni mu přednesenou, ale rozhodnutí ponechal do vyšetření věci. (14)

Brzo potom Třebíčané znovu se objevili, tentokráte v Praze, a žádali, aby Eliška z Lichtenburka spolu s nimi k vyšetření věci byla zavolána. Toho jim císař ovšem nedovolil, ale nařídil, aby obě sporné strany byly pozvány k prvnímu sněmu zemskému do Olomouce, kdež měl

---

(13) List Ferdinanda I. zemskému hejtmanu Zdeňkovi Brtnickému z Valdštejna čc 1560 a Burianovi Osovskému z Doubravice z 8 čc 1560. Oba listy uveřejnil podle opisů v zem. archivu v Brně, Nová sb. třeb. č. 571, V. Nikodém v děj. města Třebíče, str. 122 sq.

(14) Kop. arch. min. vn. v Praze č: 65, str. 240. 8. březen 1565.

hejtman zemský se soudem zemským celou věc znovu vyšetřiti a rozhodnouti.(15)

Mezi vrchností a třebíčskými byl nařízen mír, vdova Eliška aby „Třebíčských ničím nenáležitým, což by proti výsadám a privilegiím bylo a čehož jsou v užívání byli . . . nestěžovala“, Třebíčtí „aby se tolikéž k paní své všelijak poddaně a poslušně . . . chovali“. Šlechtičtí sousedé, kteří se postavili vrchnosti Třebíčské po

(15) Kopiáře arch. min. vnitra č. 65, fol. 241. List s datem 17. dubna 1565 zní: 1565 — v úterý po neděli květné Vídeň.

JM římský císař a uherský český král, pán náš nejmilostivější, ráčil jest stížnosti obyvateluov města Třebíče, kterúž na JMC skrze vyslané své v několika artikulích vznesli, i také z správy hejtmana mark. mor., kterúž JM na psaní JMC jemu a podkomořímu téhož markrabství o túž věc učiněné dává obšírně vyrozuměti, na kteréžto jejich vznešení JMC je v té věci spravedlivě ochrániti, dotčeným Třebíckým níženi psaní odpověď dávati ráčí. Poněvadž se urozená Eliška z Lichtenburka, kteráž nyní města Třebíče a téhož statku v držení jest tymť Třebíckých k slyšení volá, čehož JMC ji slušně hájiti nemůže. Ráčí hejtmanu mark. mor. psaním svým císařským poroučeti, aby je z obou stran k nejprv příštímu soudu zemskému do Olomouce sročil, tu věc s nejvyššími ouředníky a soudci zemskými před sebe vzal, je s pilností a bedlivostí a v tom všem, což mezi stranami činiti jest spravedlivě zachovali. A protož budou moci již psaní třebíčtí na takové oznámení od dotyčného hejtmana JMC očekávati a potomně se před ním se všemi potřebami

bok v boji proti městskému právu milovému, byly odkázány rovněž na pořad práva. (16) Žalobci však měli býti Třebíčané.

Tím pře, jež už před lety byla vlastně rozhodnuta, znovu byla rozvířena, tentokrát s nadějí na rozhodnutí ve prospěch města pramalou. Vědomí toho bylo patrně městské radě důvodem, že 18. září 1565 byl dán zástupcům města do O-

---

svými postaviti. Neb JMC dotčené vdově paní jejich tolikéž poroučeti ráčí, aby se o témž času před již psaným hejtmanem, když ji ten jmenován bude, najíti dala a do vyslyšení té věci již psaných Třebíčbíčských ničímž nenáležitým, což by proti výsadám a privilegiím jejich bylo a jichž jsou se užívání byli a nač se předešlá vejpověď vztahuje, ani proto, že jsou se k jeho Mti cís. o tuto věc utekli, nestěžovala. A oni Třebíčtí aby se tolikéž k ní jakožto paní svy všelijak poddaně a poslušně až do rozeznání té věci chovali, nic nenáležitého proti ní před sebe nebrali. — Co se pak jiných osob, kteříž v míli okolo Třebíče statky pozemské mají a týmž Třebíckým překážku vařením piv činí, dotejče, poněvadž se ty osoby ku pořadu práva volají, nemohouce JMC žádného od pořadu práva odtrhnouti, ráčí ty věci při pořadu práva mezi nimi zůstavovati. Budou-li je často psaní Třebíčští pořadem práva z čeho chtíti viniti, toho vuoli mají. Toho jest JMC jich třebíckých pro správu tejna činiti neráčil. Actum ve Vídni v úterý po neděli květné roku 1565.

(16) List cís. Maxmiliana třebíčským, dto Vídeň 17. dubna 1565, mor. zemský archiv, nová sb. třeb. č. 571.

lomouce nový prosebný a průvodní list k zemskému hejtmanu, aby dbal ochrany města, „aby to město na snížení nepřišlo, raději se vzdělávalo a obyvatelé živnost aby v pokoji vésti mohli". A znovu zde svou dobrou vůli k pokojnému mimosoudnímu vyrovnání sporu projevili. (17)

Nezachovalo se nám dokladů o tom, jak spor byl rozhodnut. Ad. Kubeš (18) soudí, že tehdy bylo skutečně učiněno smírné narovnání, vrchnost uznala i nadále třebíčské právo mílové vymínivši si za to zvláštní dávku 1 kopy a 10 grošů bílých z každé várky. O Vladislavovi bylo asi ujednáno, že na ni se právo mílové již vztahovati nebude a že tedy vrchnost pivo tam vařiti může. (19)

Nástupce Elišky Bítovské, její syn Smil Osovský z Doubravice, zasáhl již více do várečného práva třebíčských měšťanů především svým městským zřízením, jež znamená další zmenšení městské samosprávy, ovšem k prospěchu města i jeho obyvatelstva, poněvadž se nedotýká jinak práv nabytých různými privilegiemi a právní poměry upevňuje. Je ovšem projevem vrchnostenského sebevědomí nad poddaným městem.

Vaření piv dotýká se ustanovení, že každý nákladník piv jest povinen dobrý a vhodný slad připravovati, pivo aby do-

---

(17) Opis pap. v zemském archivu mor., nová sb. třeb. č. 571. Uveř. V. Nikodém v Děj. města Třebíče I. str. 138.

(18) Některé prameny k dějepisu města Třebíče z doby pánů Osovských z Doubravice. Zvl. ot. str. 14.

(19) List Smila Osovského Třebíčským bez data. Nová sb. Třeb. č. 571.

bré bylo vařeno. Městská rada měla pak stanoviti, kolik se mělo dávati sladu na jednu várku a kolik sudů piva z várky má býti uvařeno. I cena piva byla stanovena radou. Špatný slad měl býti zabaven a prodán jinam, pivo z něho vařeno býti v městě nesmělo. Ze sladů ve mlýnech mletých bylo nutno platiti panskou dávku, načež dostával nákladník cejch na znamení, že dávku zaplatil. V případě překročení příkazu byla sazena pokuta jedné kopy grošů k obci.

Více v městském zřízení Smilově o právech a povinnostech nákladníka není. Brzy potom však zatížil várečníky třebíčské novým platem v příležitosti koupě dvora Šimona Vídeňského z Ostrova městem Třebíčí. Smil Osovský nynutil listem svým městské radě poslaným (20), že se měšťané zavázali k trvalému platu 100 kop ročně, půjčce 1000 kop a konečně platu 2 gr. ze sudu uvařeného piva po dobu dvou let. Smil odůvodňoval svůj požadavek placení posudného tím, že prý tak činí Bystřičtí i Novoměstští k panství pernštejnskému, na jeho panství Kameničtí i Vladislavští, že nemají takových možností výživy jako Třebíčtí. Konečně bylo mu důvodem, že třebíčtí vystavují pivo do panských vesnic, z nichž výslovně se jmenuje Střítež, Kožichovice, Střížov a Číměř. Jest nyní otázkou, proč a zda nedodávali třebíčtí svá piva do jiných vesnic na panství uvnitř mílového okruhu. Zdá se mi, že ostatní místa byla v dopise vynechána jen k vůli stručnosti dopisu, v dalším se totiž ješ-

(20) Opis v zemském archivu, nová sb. Tř. č. 571, sine dato.

tě mluví o podklášterských a novodvorských šenkýřích, že také z města piva berou. Ovšem otázku pro tuto dobu přesně rozhodnouti zabraňuje nedostatek záznamů. (21)

Posudné dolehlo na várečníky hodně tíživě. Z platu dočasného, jen na dvě léta dojednaného, neznámo proč, stal se plat trvalý. Nikodém vypočítává podle analogie s jinými městy, že na jeden várečný dům přišla jedna várka ročně po 20 sudech, nákladníci — členové staré rady měli by právo na dvě várky, členové rady sedící na tři. Bylo-li ve městě i na předměstích na 70 várečných domů dalo to do roka asi 110 várek s 2200 sudy, posudné vynášelo podle toho přes 140 kop grošů, tedy obnos velmi značný. Výpočet Nikodemův se však zdá přehnaný. R. 1722 bylo v Třebíči 60 várek po 25 sudech, v r. 1723-1725 jen 23 várek. (22) I když připustíme, že následkem zlých dob a menšího odbytu piva počet várek od století 16. poklesl, přece nemůžeme připustiti více ročních várek než asi 70. Pak by to znamenalo asi 1750 sudů piva, na což by připadalo posudné asi 54 kopy 44 gr., kopu po 64 groších počítajíce. Tu nám vychází obnos o 100 kop skoro menší než předpokládal Nikodém.

Z textu přísahy lihařů třebíčských z roku 1666 poznáváme, že se na várku ve století 17. počítalo při pivě pšeničném

(21) List Smilův uveřejnil V. Nikodém l. c. strana 176, před tím roku 1887 v Listech ze západní Moravy, poznámku má Kubeš, Některé prameny str. 26.

(22) Zemský archiv v Brně, zem. reg. T 13.

16 sudů, při pivě ječném 10 svídnic a půl třetího sudu sudu, takže obnos platu by se tím ještě snížil. Tím ovšem nechci říci, že by nový plat byl méně tíživým.

V době následující nešlo tak o zasahování vrchnosti do výkonu práva várečného jako spíše o poměr měšťanů nákladníků k měšťanům bez práva várečného. Jest ovšem v povaze věcí i v povaze doby, že každý takový spor mezi měšťanstvem byl stupněm, po němž výše mohlo stoupati sebevědomí vrchnostenské.

I v Třebíči, jako v jiných městech jen někteří měšťané měli právo várečné. Především na náměstí, na rynku. Koncem století 16. však se vyvinul takový stav, že i v postranních ulicích, ba i na Stařečce začali pivo vařiti. Jak k tomu došlo, těžko říci. Snad majetník domu na rynku převzav veliký dům na předměstí i v něm začal pivo vařiti a právo si vydržel, když nebylo nikoho, kdož by se proti tomu postavil.

Po bitvě bělohorské však tyto změny začaly působiti spory mezi měšťanstvem. I vrchnost, tehdy Rudolf z Waldštejna, přispěchala, aby seslabila posici nejbohatších měšťanů a nositelů sebevědomí městského. Roku 1635 zasáhl hrabě Rudolf opět do vnitřního života obce vydav několik artikulů a to česky i německy, jimiž se měla nadále obec městská pod skutečným trestem říditi. (23)

---

(23) . . . worinen etliche Articl begriffen gewesen, vermög deren damit die Trebitscher Gemein sich richten solle unter würklichen Straf anbefohlen. Arch. v Doksech B 11/III.

A mezi nimi nařizoval také, aby dosavadní nepořádek ve vaření piv přestal a aby všem sousedům, kteří jen prostředky k tomu mají, pivo vařiti bylo volno (24)

Tím ovšem dal sankci změnám, kteTré zatím byly nastaly, ale také otevřel cestu novým sporům, neboť jeho ustanovení nadbala staré právní tradice a byla jenom aktem vrchnostenské libovůle. Při tom nijakých pevných řádů společenstvu nákladnickému se nedostalo.

Že spory zde nastaly hned po vyhlášení příkazu Rudolfova jest patrno z nového vrchnostenského nařízení, jež bylo

---

(24) Roku 1635 byli následující měšťané várečníky:

Ve vnitřním městě:

Pavel Kutschera, Mates Košeranda, Daniel Píša, Ondřej Wollnar, Jan Gersch, Pavel Wakunda, Vilém Košeranda, Pavel Hain, Adam Petz, Pavel Vejmyslický, Jan Žežulka, Lidmila Podolská, Kristian Žlutický, Pavel Vodička, Eliáš Bílský, Jiří Breuer, Pavel Plachetský, Pavel Strniště (po Lidmile Podolské?) Jan Hladík, Jan Mejtský, Jakub Koranda, Jan Bydžovský, Jan Janeček, Pavel Cíchovský, Jan Jordánský, Bartoloměj Brašnický(?), Kašpar Zbudovský, Jan Milčinský (?), J. Rabl, Tomáš Žaloudek, Kreutz Chmelík, tedy ve vnitřním městě 31 várečníků.

Na Stařečce pivo vařili r. 1635 Samuel Formánek, Jan Korvín, Daniel Netolička, Krištof Zelibor(?), Josef Hodějovský, Ondřej Anlauf. Celkem 6 várečníků.

Na Jejkově vařil Jan Křížek a Daniel Lederer, tedy bylo v celém městě várečníků 39.

vydáno jménem vrchnosti hejmanem hraběcím Janem Rudolfem Pechou r. 1659 26. září. Jím ustanovení hraběte Rudolfa se opět ruší a právo várečné s ohledem prý na větší zatížení všemi možnými břemeny vojenskými i s ohledem na nedostatek trvalého zaměstnání měšťanů žijících uvnitř hradeb ponechává se jenom měšťanům v okrsku města zakoupeným. Nákladníci na předměstích bydlící jenom z jakési obzvláštní milosti směli jen do své smrti pivo vařiti, jejich dědicové však měli všechno várečné zařízení prodati a peníze stržené k zařízení jiných živností obrátiti. (25) Přesnějších ustanovení se však várečníkům třebíčským nedostalo zase.

(25) Nařízení hejtmana Pechy z 26. 9. 1659 jest opsáno v katastrech v zem. archivu v Brně ve vidimu městské rady třebíčské z roku 1748. Zní:

Léta páně 1659 dne 26. Septembris jmenem jich vysoce hraběcí milosti, vrchnosti zdejší milostivé (titul) skrze místodržícího pana hejtmana ten čas pana Johan Rudolfa Pechy ku pohledávání jich opatrností pana purkmistra a celého ouřadu, pánů starých rad, konšeků obecních u přítomnosti nákladníkův neb várčích zdejších, vše spolusousedův města Třebíče, stalo se povolení a potvrzení kteréž neporušené jak nyní, tak i na budoucí časy zachované bejti má, totiž aby jedenkaždý soused, který by mezi nákladníky aneb várčí připojen bejti žádal a piva podle posloupnosti várčích vařiti chtěl, v zdech městských aneb v okrsku města zakoupení domu sobě učini, a poněvadž pominulé léta po všelija-

Pevných řádů nedostalo se třebíčskému várečenstvu ani roku 1666, kdy hrabě Frant. Aug. hrabě z Waldsteina vydal městu Třebíči nové zřízení městské. Podobně jako v nařízení Smila Osovského, bylo i zde několik článků, jež se týkaly práva várečného i šenku piva. Vrchnost, jež na toto výnosné odvětví městských živností uvalila nové dávky, chtěla je také podrobiti své kontrole. Stručná celkem zmínka o vaření piv ve zřízení Smilově byla nahrazena poněkud živějším nařízením:

„Nákladníci a kteříž piva na vejstav vaříte, každý ať sobě slady dobré dá dělati a z nich pivo dobré vařte, nebo tak někteří z vás dělají zlého; aneb jest-li dobrý, z mála mnoho piva navaříte a to zlého. Takže netoliko domácí lidé, ale i přespolní je hanějí a proti prvním pivům jenom se posmívají".

---

ké obtížnosti jako i také silné kvartýrování soldatesky neméně jiných těžkých obecních povinností měšťané se ztenčovali a k potřebnosti velké přícházeli, mnozí také žádného řemesla neumějíc, nýbrž samým piv vařením živnost svou vedou, jinšího obchodu nemají, pro kteréž příčiny domy některé i k ruině přicházely, takže z předměstí z nařízení vrchnosti milostivé (titul) přinucené některé osoby do města se přenésti a domy s pohrůžkou vězení a pokutou kupovati musily, a jakož naproti tomu sousedé mnozí na předměstí k dokonalému potlačení měšťanů tak a nejinak, jako by v okršku města domy měli, živnost skrze vaření piv provozovati chtěli, majíce jedenkaždý své poctivé řemeslo, což

Takového šizení nechce míti, tím méně, že není drahoty v obilí. Poněvadž v panském pivovaře na várku se dává 17 měr sladu a 12 sudů s třináctým jako dolévkou se navaří, tak mají vařiti i měšťané. Přísně zakazoval vařiti jen půl várky, ať piva bílého, ať černého, poněvadž „to mému platu i posudnému císařskému na škodu jest". Poněvadž od doby

---

mnozí měšťané nemají, pročež s jistým vědomím a povolením napřed jmenovanej její vysoce hraběcí milosti (titul) skrze pana hejtmana jest jim předměšťanům taková živnost piv vaření zamezena a zastavena, nýbrž který v městě dům míti bude, poněvadž i ve vinným šenku mezi měšťany a předměšťany rozdíl jest nebo měšťané větší právo k živnostem městským než předměšťané mají, tehdy podobně i piv vaření v městě osadíce se, tu živnost míti mohou a jináče nic. Co se pak nynějších várčích v živobytnosti na předměstí bydlejících dotejče, dokud ti živi jsou, toho práva, a nic dále, ani jejich potomkové užívati nemají, poněvadž také i své pivovary, kdež od starodávna piva se vařily, k jinším potřebám obrátiti, kádi, pivovarské pánve, obruče a jiné potřeby rozprodajíc peníze k svému užitku obrátili. — Což aby v lepší povědomosti zůstávalo z nařízení pánů starších v knihy této pamětní v zápis uvedeno za ouřadu Samuele Borovského, ten čas primasa, Šimona Jordanského, Pavla Ptáčovského, Jindřicha Plachetského, spoluradních etc., ze starých rad pana Jana Janečka, Matesa Vorla, Honse Ziegvolfa etc., z konšelův obecních Michala Klimenta etc. leta a dne vejš psaného.

Rudolfovy musili měšťané platiti z každého semletí sladu určitý plat (4 groše) do vrchnostenského důchodu, bylo zakázáno bráti slad ze mlýna bez zaplacení dávky („bez cejchu") pod pokutou 1 kopy do panského důchodu. Pokutě propadal jak várečník tak mlynář.

Aby nemohlo býti k prodeji vystavováno pivo špatné, zvlášť určené osoby z rady nebo osoby jiné měly piva z každé várky okusiti a svoje svolení k prodeji dávati. Také ten, kdo by piva nad náležitost vařil, měl k obci 1 kopu pokuty složiti.

Aby všichni mohli se vaření účastniti a tolik piva aby bylo navařeno, kolik si ho potřeba žádá, nařídil hrabě Frant. Augustin, že se mají várečníci smluviti na pevném řádu vaření, aby každý věděl, kdy na řadu se svou várkou přijde.

Pokud se posudného týče (patrně císařského) nařizoval, aby posudné bylo placeno včas, bez upomínání, nikoliv až má býti odesláno. Kdo by včas neplatil, má buď 2 kopy zaplatiti nebo do vězení na dva týdny bude vsazen.

Celkem nebylo toho také mnoho, co Frant. Aug. nařizoval. Měšťanstvo samo pak nedbalo ještě, aby si pevné řády samo dalo. Jen sládek se svými tovaryši, kteří jakožto vyučení řemeslníci vařili pivo v režii jednotlivých várečníků, byli vázáni zvláštní přísahou. (26) Přísahali purkmistru a radě, že se chtějí ke všem nákladníkům ať chudým či bohatým v obilních sladích, chmelích, dříví a všem

(26) Městské zřízení hr. Fr. Ad. z Waldsteina. Zemský archiv v Brně MS číslo 506.

ostatním, co k řemeslu náleží věrně a spravedlivě zachovati, že sami chtějí poctivě na zpracování sladů dbáti a nespoléhati se na nikoho jiného, aby tak nákladníkům škoda nebyla způsobena. Veřejný zájem byl chráněn tím, že sládek měl zamítnouti pšenici a ječmen k sladování nevhodný. Kdyby nákladník chtěl takové špatné obilí k vaření vnutiti, do štoku na dělání sladu dáti, měl obilí vzíti a purkmistrovi se žalobou ukázati. Při várce bílého piva neměl býti přiměšován ječmen k pšenici (usnesli se na tom várečníci již roku 1608 a dali zapsati do městských pamětních knih, že napříště musí býti hnědé pivo vařeno zvláště, bílé pivo také zvláště, takže slad pšeničný nesmí býti míchán do ječného pod trestem zastavení várek na dobu jednoho roku), kdyby nějaký slad byl příliš lehký, ihned mělo býti oznámeno, aby ani nákladník ani obec škody neutrpěli. Samozřejmým příkazem bylo nic ze sladů „neustraňovati“, ani vínopalnám sladů neodprodávati, stejně neubírati nákladníku piva. Podle usnešení rady měla míti každá várka určitý počet sudů a to u všech várečníků vždy stejný. (27) V spilkách musili k pivům bedlivě přihlížeti, při vytahování ze spilky dbáti, aby sudy byly řádně dolité dobrými pivy a tak lihařovi vydány.

Vedle přísahy sládků byla ještě nařízena přísaha líhaře, jenž měl měšťa-

---

(27) 21. dubna 1706 se usnesli nákladníci, že při bílé várce má býti 20 sudů, 2 polosudy, a 8 věder; při staré 25 sudů, 2 polosudy a 7 věder. Před tím byl počet sudů při várce menší.

nům spouštěti vyrobené pivo do sklepa. Než i tato krátká přísaha nám mnoho o várečném právu nepovídá, pouze to, že líhař nemá piva více spouštěti než jest nařízeno, totiž 16 sudů piva pšeničného a 10 svídnic a půltřetího sudu piva ječného a to teprve, když bylo pivo pány inspektory nad pivem ochutnáno.

K jednání o trvalé úpravě práv várečných v Třebíči došlo asi v letech 80. 17. století. Várečníci nemínili nadále trpěti konkurence vařičů piv z malých domů v postranních ulicích, tím méně na předměstí, jež přes nařízení z r. 1650 nijak nepřestala.

Poněvadž město nemělo tehdy toho blahobytu jako před válkou třicítiletou a také vrchnostenskými zásahy bylo mnoho příjmů pohlceno, znamenalo udržení práva várečného pro majitele domu jistý stupeň blahobytu a možnost všechny dávky a platy snášeti lépe než ten, kdo práva várečného neměl. Věc nebylo možno rozřešiti jinak než zásahem vrchnosti. Jest ovšem smutné, že tím měšťané sami dávali své vrchnosti novou zbraň do ruky, dovolovali, aby vrchnost využívala měšťanských sporů k vlastnímu prospěchu.

Ve Waldsteinském archivu v Doksech zachoval se opis petice (28) třebíčských várečníků k vrchnosti, aby obnovila prý starý stav a zakázala majitelům malých domů v postranních ulicích vaření piva. Prý domy na náměstí jsou dávkami, platy i vojenskými povinnostmi více zatěžovány než domy mimo náměstí, právo várečné jest svým výno-

(28) Zám. archiv v Doksech B 11/III.

sem jenom příspěvkem na úhradu těchto výdajů, jichž menší domy nemají. Jestliže bude prý trvati dosavadní stav a nebudou majitelé domů na náměstí chráněni ve svých právech, nikoho nebude, kdo by se chtěl na náměstí usaditi. Aby prý panství tím poškozováno nebylo, podali pokorní várečníci hraběti k uvážení návrh artikulů várečnických s prosbou, aby byly potvrzeny a na pergameně jakožto privilegium várečníkům vydány. (Archiv v Doksech B 11/III.).

Hrabě si vyžádal nejdříve informace od městské rady. Musila dodati seznam majitelů domů na náměstí podle jména i příjmení, od jedné brány ke druhé, v další rubrice mělo býti udáno, co který dům platí daní a dávek, kolik veřejných břemen musí snášeti, musil býti popsán, aby bylo lze poznati, zda má velký vjezd či jen prostý vchod. Konečně měla městská rada sepsati seznam všech várečníků podle jejich řemesla nebo pokud jen z várek svou výživu mají, to jest, jestliže mají dům výlučně k vaření piv zařízený. Vlastního sporu se dotýkalo vyjádření, kolik ubylo nebo přibylo várečníků toho kterého roku a z jaké příčiny od roku 1635, tedy od doby, kdy hrabě Rudolf do práv várečných svými zařízeními zasáhl. Že vrchnost při té příležitosti uvažovala o dalších možnostech než o zásahu do práva várečného, jest viděti z toho, že se dotazovala i po domech, v nichž byl provozován šenk vína a že byly žádány informace, jež pro řešení várečenské záležitosti byly docela bez významu.

Ve sporné věci rozhodl hrabě 15. čce 1688 listem ve Vídni daným. Obsah bo-

bohužel neznáme. List byl přečten obci městské i obyvatelům předměstí s podotknutím, že tomu, kdož se poškozen cítí, jest volno domáhati se cestou práva splnění svých nároků, várečníci však, kteří práva várečného již užívali, měli oprávnění svoje rovněž dokázati a to doklady trojmo opsanými. Tím rozhodnutí o podstatě sporu bylo opět odloženo a zámeckému hejtmanu byla dána možnost opět a opět vkládati se do věcí obecních. Všechna podání byla u něho soustředěna, sám podával relaci hraběti o stavu celého sporu.

Městská rada musila opsati a podati k prozkoumání všechna svoje privilegia, pokud se jen o právu várečném zmiňovala. Současně byl přidán krátký slovní doprovod, v němž městská rada sdělovala, že před půldruhým stoletím, to by znamenalo tedy počátek 16. stol., bylo v Třebíči málo várečníků, pivo bylo dováženo i z cizích panství, jak ukazuje prý list Jana z Pernštejna, jímž se zakazuje vaření piv na půl roku těm sladovníkům, kteří by si provinili proti pořádku. Zajímavé jest svědectví některých starších měšťanů, že prý dříve žádný řemeslník se nepouštěl do sladovnického řemesla, ale při svém řemesle stále zůstával„ takže některý várečník („dass vor zeithen kheine Handwekhs mann sich in die Brewwerkh hat eingelassen, sondern ein jeder bei dein Gewerb geblieben . . .") měl do roka 3—4 várky, kdežto nyní musí čekati 3—4 roky na jedn uvárku. Zdá se, že tedy i v Třebíči nebylo pro nějaký čas jisto, zda právo várečné jest právem města či měšťanů, zda má býti samo-

statným řemeslem či jen živností podpůrnou.

Hejtman Möller vysvětluje také, a to způsobem dosti přesvědčivým, jak se stalo, že počet várečníků se zvětšil i na předměstí. Poněvadž prý na předměstích žili velmi bohatí sousedé a náhodou v té době bylo málo várečníků ve městě, dali si tito sousedé přestavěti svoje domy a zařídili je jako domy várečné a jali se bez jakýchkoli práv pivo vařiti. Poněvadž na předměstích bydlili i zasloužilí členové rady, ba i primatorové mnozí odtud pocházeli, nebylo možno počínání předměstských zastaviti.

Těžko ovšem věřiti dalším údajům Möllerovým, že by za vzrůstu počtu várečníků v Třebíči předměstští nechali své várečné domy zpustnouti a že by chtěli vařiti ve městě v cizích várečných domech. Spíše musíme v tom viděti buď následek pustošení Stařečky za války 30leté nebo důsledek zakročení Františka Adama z Waldšteina r. 1650, kdy bylo zakázáno vaření piv sousedům na předměstí a v ulicích, jestliže si nekoupí várečný dům ve městě na náměstí.

Ostatně za tohoto sporu sousedé na Stařečce chtěli sami hájiti práva várečného na Stařečce tvrdíce, že předměstí Stařečka „jak prý jméno samo ukazuje, jest starší než samo město Třebíč, že mělo dokonce vlastní privilegia, čtyři domy várečné a několik domů sladovnických. Za zlých časů válečných prý byla tato privilegia úskočně odnesena primatorem Formánkem, který tehdy na Stařečce bydlil, do města a již se nevrátila. (29) Ti však, kdož v té době pivo va-

řili, mohli je vařiti dále až do své smrti. Potom však již vdovy jejich, jakmile se za jiné provdaly, od práva várečného byly odtištěny. Byl na ně tedy aplikován zvyk odnímati vdově oprávnění k cechovnímu řemeslu zemřelého manžela, jestliže se vdova opět provdala.

Správně poznal hejtman Möller, že tvrzení stařečských o starých privilegiích jest jen nedoloženou tradicí. Nikdo nemohl dokázati, že na Stařečce byl nějaký právoplatný várečný dům a magistrát o žádných privilegiích primatorem Formánkem přinesených nevěděl. Hejtman sice věřil, že i na Stařečce se v starší době pivo vařilo, ale že toto právo již dávno zaniklo (. . . . wie aber um das Breuwerkh sie Startschker kommen, unterthänigsten Bedenckhen nach, per abusum beschehen zu sein . . .), jak ukazuje pernštejnské privilegium, jež zní pouze na měšťany v městě Třebíči bydlící.

Hlavní příčinou, proč na Stařečce pivo dále vařeno nebylo, jest zákaz hejtmana Pecha r. 1650, podle něhož právo pivo vařiti přísluší pouze měšťanům uvnitř městských hradeb osedlým. Ti, kdož tehdy pivo vařili, mohli je vařiti do své smrti, jejich dědicové, chtějí-li dále pivo vařiti, musili se do města odstěhovati a tam se zakoupiti. Tak se od let padesátých odstěhovali do města za tím účelem, aby si právo várečné udrželi následující měšťané:

(29) Primator Formánek odnesl privilegia „durch schöne und linde Worth". Arch. v Doksech B 11/III.

Daniel Vodák, Andreas Raysler, G. Papírník, Filip Ebersdorfer, Mates Ezechiel, Jan Zelníček, Samuel Raimon, Lorenz Kliment, M. Kosovský, Jan Kreutz, Pavel Korotin, Martin Weigner, Augustin Patzko, Samuel Fleischman a Hons Hoffman.

Z téhož důvodu se stěhovali někteří i z vedlejších městských ulic. Byl to bývalý purkrabí zámecký Jan Hejda, dále Jan Smola, Filip Činčara a V. Koranda.

Na zmíněný příkaz hraběcí, aby všichni, jimž jest ve výkonu vaření piv překáženo, hájili svých nároků podáním u vrchnosti, došla řada žádostí o ponechání práva várečného. Vedle sumárního podání stařečských, o jehož těžko hajitelném obsahu již bylo psáno, i někteří měšťané z vedlejších ulic, hlavně z dnešní ulice Hasskovy, tehdy Kostelní, snažili se svoje práva dokázati. (30)

---

(30) Kristian Zöbinger, někdy v letech 70tých z Steinu u Kremže do Třebíče se přestěhovavší, byl kloboučníkem. Svou výživu si musil hledati na vzdálených trzích a proto chtěje míti obživu snadnější a větší, chtěl se dáti zapsati do počtu várečníků. Myslil, že k tomu práva má, poněvadž jeho dům stojí 3. od radnice v ulici sice vedlejší, ale vznešené, kudy hrabata i knížata jezdí a kde také kostel sv. Martina stojí, konečně že jako měšťané na náměstí jest povinen platiti podymné i poněvadž musí odebírati panskou vlnu na klobouky, jež zhotovuje. Jinak právo svoje nedokazuje.

Michal Schmeckenwürfel mohl ve svůj prospěch uvésti jedině to, že jeho dům není o nic menší než domy na

V listopadu roku 1688 podala i městská rada vrchnosti vyžádané informace, pokud jich bylo třeba pro posouzení sporné věci. Její seznamy várečníků jsou znamenitou pomůckou pro poznání majitelů jednotlivých domů hlavně na náměstí, důležitou pomůckou zvláště proto, že gruntovní knihy městské, purkrecht pro vnitřní město, jest pozdějším převazováním téměř zničen. Současně jest podání městské rady důležité i pro historii hospodářskou i pro poznání sociálních poměrů ve městě.

Vysvětlení městské rady bylo vypracováno na základě jí předloženého vrchnostenského dotazu. Nejdříve byla žádána jména majitelů domů na náměstí od jedné brány ke druhé, tedy od brány stařecské k jejkovské, po obou stranách náměstí. Podávám soupis majitelů jednotlivých domů podle toho, jak měst-

---

náměstí práva várečného požívající. Práva svého jinak nedokázal. Když prý se přistěhoval jako mědikovec (Kupferschmied) z Enže v Rakousích a žádal pro svůj dům udělení práva várečného, bylo mu řečeno, že ti, kdož na náměstí jsou na malých domech mají právo várečné jen do své smrti, když však nastoupili na těchto domech jiní, také právo várečné jim bylo dáno. Schmeckenwürfel vidí v tomto odmítání své žádosti důvody klamnými odpor proti sobě, jakožto cizinci se strany starousedlíků v městské radě zasedajících a žádá hraběte, aby měšťanům prostě nařídil, aby jej mezi várečníky přijali.

Další petent Mikuláš Fr. Riemer měl menší dům v Koslení ulici

ská rada roku 1688 jej pořídila. Pokud bylo možno zatím zjistiti dnešní popisné číslo, jest uvedeno při každém domě. V poznámkách připisuji zaměstnání majitele, kolik platí majitel kontribuce, zda požívá práva várečného či práva šenku a pod.

1. Daniel Zierkelbach, preclikář, 12 zl., várečný dům.
2. Pavel Laštovička, švec, 8 zl., pálí kořalku.
3. Daniel Vodák, soukeník, 12 zl.
4. Ludvík Weigner, soukeník, 12 zl. 48 krejcarů.
5. Hans Kelbel, mydlář, 12 zl. 48 kr.
6. Martin Fleischman, soukeník, 8 zl.
7. Marie Frankensteinerová, kramářka, a. v, 12 zl., šenkovní dům, drží pole.
8. Frant. Sohr, soukeník, a. v, 12 zl., pálí kořalku, vinný šenk.

(Hasskově) ,který získal vzav si vdovu. Nyní musí po trzích sháněti těžce výživu pro svou ženu a tři dítky a proto obrátil se na várečníky se žádostí, aby jej mezi sebe přijali. Nebyl z počátku odmítnut, ale po několika nedělích se vše změnilo a bylo rozhodnuto, že práva várečného požívati nemůže, poněvadž jest prý dům jeho příliš malý. Také on nemohl svého nároku prokazovati.

Matěj Kvapný, krejčí, odvolával se na to ,že jeho předchůdce měl právo várečné až do své smrti, proto prý dům také postavil. Jemu však jest nyní právo várečné odpíráno, ačkoliv magistrát sám mu právo toto udělil a dům jeho jest od radnice směrem ke kostelu sv. Martina třetí (čp. 101).

9. Hans Krištof Tříletý, pekař, 14 zl. 24 kr., várečný dům.
10. Ondřej Rayssler, soukeník, 16 zl., vár. dům, šenk vína, pálí kořalku.
11. Samuel Weigner, soukeník, 12 zl. 48 kr., várečný dům.
12. Tobiáš Hassek, soukeník, 14 zl. 24 kr., vinný šenk.
13. Melichar Sperling, hostinský, 9 zl. 36 kr., vinný šenk.
14. Alžběta Vakundová, mydlářka, 6 zl. 24 kr.
15. Jiří Papírník, postřihač, 14 zl. 24 kr., várečný dům.
16. Samuel Kalina, soukeník, 14 zl. 24 kr., várečný dům.
17. Martin Perneker, hostinský, obchod obilím, 16 zl., várečný dům, role, vinný šenk.
18. Alžběta Baptistová, švadlena († manž. Ondřej), 9 zl., vár. dům.

Stanislav Průša, švec, ve své žádosti o právo várečné na svůj dům v Kostelní ulici sděloval, že dům ten drží vlastně jen z donucení. Jeho matka nechce se za života domu na náměstí vzdáti, proto magistrát jej přinutil, aby se ujal spustlého domu v ulici. Když se na radnici tázal, zda také tam bude míti právo várečné, bylo mu přisvědčeno, dokonce podruhé bylo na něm žádáno 50 zl. a 4 libry vosku jako poplatek za přijetí mezi várečníky. Když pak přinesl o něco později 25 zl. a 4 libry vosku bylo mu řečeno, aby věc ponechal na dobu pozdější, že pan purkmistr jest nemocen. Zatím však podali ostatní várečníci supliku k hraběti o potvrzení 14 bodů a

19. Samuel Komárek, písař důchodní, 19 zl. 12 kr., vinný šenk, várečný dům, role.
20. Václav Koranda, soukeník, 14 zl. 24 kr., várečný dům, role.
21. Eliáš Ebersdorfer, železář, 16 zl., várečný dům, role.
22. Dorota Průšová (neudáno), 8 zl., várečný dům, role.
23. Václav Kamenický, řezník, 14 zl 24 kr., vár. dům s pivovarem.
24. Kateřina Dobříchovská, 12 zl., vár. dům, pálí, pivovar, role.
25. Hans Jak. Frankensteiner, mydlář, 20 zl. 48 kr., várečný dům s pivovarem, role.
26. Pavel Veselý, písař obroční, 16 zl. 48 kr., várečný dům s pivovarem, pálí, vinný šenk a role.
27. Jakub Zelený, krejčí, 12 zl., várečný dům.

---

tak bylo mu přijetí mezi várečníky znemožněna.

Jakub Enkh, lazebník, přistěhoval se do Třebíče teprve za hraběte Fr. Augustina, žádal však pro svůj dům, pátý od radnice směrem ke kostelu, právo várečné z toho důvodu, že jest těžce nemocen, takže se z místa hnouti nemůže a poněvadž také sousedé v ulici před padesáti lety pivo zde vařili. To ovšem tvrdil opět jenom podle doslechu, on sám piva nikdy nevařil a práva svého jinak dokázati nemohl. Také on převzal dům v ulici na nátlak magistrátu.

Zachariáši Zweckovi, po 27 let v Třebíči zůstávajícímu, nechtěli várečníci právo várečné přiznati, poněvadž prý má úzká vrata. Také on ujal se domu

28. Jan Patzko, sedlář, 11 zl. 12 kr.
29. Rozina Sirotkova, kožešnice, 16 zl., várečný dům.
30. Samuel Kamenický, řezník, 19 zl. 12 kr., vár. dům, vin. šenk, role.
31. Mikuláš Koudela, kantor, 14 zl. 24 kr., vár. dům, vinný šenk a role.
32. Hans Hoss, pekař, 14 zl. 24 kr.
33. Matěj Vojman, švec, 12 zl.
34. Samuel Komárek, švec, 9 zl. 36 kr., pálil kořalku.
35. Antoni Vornaiwille, lazebník, 5 zl. 30 kr.
36. Mates Ezechielů, švec, 12 zl., várečný dům.
40. Jan Janeček, pekař a šenkýř, 10 zl. 24 kr.
41. Kateřina Zelníčková, ševcová, 12 zl. 48 kr., várečný dům, pálí, role.
42. Jan Zelníček, švec, 9 zl. 36 kr.
43. Kristian Netolička, kovář, 9 zl.

---

jenom na přímé donucení se strany magistrátu a chtěl tedy právem várečným poněkud nahraditi se náklady, jež vynaložil na opravu velmi poškozeného domu.

Podobně i další žadatel o právo várečné Samuel Ignác Jeřabina, soukeník, nedokazoval, že jeho dům již práva várečného požíval ,ukazoval jen, že dům tchánův, patrně na náměstí, byl prodán měst. písaři Václavu Rudolfu Korandovi za 100 zl., ačkoliv dům měl cenu 300 zl. Za tu cenu prý by byl dům také koupil a tím právo várečné získal.

Magistrát dopustil se ovšem i nedůslednosti v udělování várečenského práva tím, že někdejší lazebnici a majitelce domu na náměstí Marketě Sandtnerové, prodavši svůj dům na náměstí,

36 kr., pálí kořalku.

44. Vavřinec Kliment, soukeník, 14 zl. 24 kr., várečný dům.

45. Eliáš Ležatka, řezník*), 14 zl. 24 kr., várečný dům.

*) Druhou část domu Eliáše Ležatky měl asi r. 1688 Michal Schmeckenwürfel. Právo várečné však zůstalo jen Ležatkovi, ačkoliv Michal musil platiti všechny dávky a povinnosti veřejné jako jeho šťastnější soused. Dnes jest to opět jeden dům.

46. Matěj Kosovský, soukeník, 12 zl., várečný dům.

udělila právo várečné i na jejím domě v Kostelní ulici, třeba jen do jejího života.

Celkem z petentů o právo vařiti pivo jediný Pavel František Přibyslavský mohl dokázati, že pivo ve svém domě vařil. Byl poddaným knížete z Lichtenštejna a do Třebíče byl vyžádán někdejším farářem třebíčským V. Burešovským, aby převzal místo městského šulmajstra. V této službě byl po 34 roky, vyučil prý jak o sobě praví v dobrých mravech a katolické víře, ale také ve svobodných uměních na 2000 dětí, potom prý za reformace mnoho trpěl, posílán byl na různá místa., až konečně se do dal do poddanství hraběnky Zdislavy z Waldšteina a koupil dům v Kostelní ulici. Po 40 let na tomto domě vařil pivo a nikdo mu nebránil. Nic jiného k své výživě neměl a proto žádal o potvrzení starého práva, jež prý i jeho předchůdcové měli. (Příznačná jest pro náboženské poměry v Třebíči po válce 30leté poznámka Přibyslavského, že ve službách

47. Samuel Krška, řezník, 12 zl., várečný dům.
48. Johan Kreutz, soukeník, 16 zl., várečný dům.
49. Kristina Peřinová 8 zl., vár. dům.
50. Jiří Hladík, železář, 14 zl. 24 kr., várečný dům.
51. Dorota Bisatorová, selka, 14 zl. 24 kr., vár. dům, pálí, role.
52. Jiří Krška, řezník, 12 zl., várečný dům, pálí.
53. K. Rychter, řemenář, 10 zl. 24 kr.
54. Tomáš Komárek, švec, 14 zl. 24 kr., várečný dům, pálí.
55. Václav Rud. Koranda, měst. písař 14 zl. 24 kr., vár. dům, vinný šenk.
56. Jindřich Plachetský, obchodník suknem, 24 zl., várečný dům, vinný šenk, role.
57. Hons Heinrich Kvasnička, obch. sukny, 14 zl. 24 kr., totéž.
58. Martin Weigner, soukeník, 16 zl., vareč. dům, šenk, role.
59. Václav Vyskočil, sládek, 12 zl., vár. dům, šenk, role.
60. Kristian Kalina, soukeník, 11 zl. 12 krejcarů.
62. Anna Rippauerová, kloboučnice (Hutstepperin), 12 zl., vareč. dům, šenk.
63. Hans Mirus, stolař, 9 zl. 36 kr.
64. Judit Fleischmannová, soukenice, 12 zl., várečný dům.
101. Hans Hofmanský dům, prázdný.

---

obce i církve mnoho trpěl za náboženské reformace. Jest to doplnění našich poznatků o vytrvalosti nekatolictví v Třebíči, jež známe i z jiných pramenů.)

105. Tobiáš Kalina, soukeník, 12 zl.
106. Franz Kryst, pekař*), 14 zl. 24 krejcarů.
*) Krystův dům byl rozdělen mezi Krysta a Brixidesa, právo várečné zůstalo jen Krystovi.
107. Jan Hloušek, knihař (Buchbinder), 9 zl. 36 krejcarů.
108. Mates Hajda, postřihač, 9 zl. 36 krejcarů.
109. Mates Anlauf, soukeník**), 7 zl. 12 krejcarů.
**) Dům Matese Anlaufa byl původně částí domu Hajdova. Práva várečného však požívali majitelé oba.
110 Jan Koranda, švec***), 14 zl. 24 krejcarů.
***) V „branské ulici", dnes Palackého.

Vedle toho k várečným domům s vinným šenkem byl počítán dům Pavla Přibyslavského, Markéty Sandtové a Fr. Krysta v Kostelní ulici, bez šenku vína byl várečným domem ve „bráně" dům Jana Korandy.

V ulici Kostelní (dnes Hasskova) měli tehdy domy:

Mikuláš Frantz č. 65.
Pavel František Přibyslavický č. 66.
Samuel Kutnohorský č. 67.
Mikuláš Alberty č. 68.
Kristian Paleček č. 93.
Martin Růžička č. 94.
Samuel Patzko č. 95.
Zachariáš Kvek, bednář č. 96.
Daniel Posselt č. 97.
Ondřej Wollner č. 98.
Jan Weigner č. 99.
Mates Kvapný č. 100.
Jakub Provodovský č. 101.

Za pouhé chalupy a tedy bezpečně za domy bez práva várečného byly pokládány domy:

Tomáše Frischaufa, č. 112.
Vdovy Slavíkovy.
Jana Hrůzy č. 85.
Jiřího Kratiny č. 84.
Jiřího Chromého č. 83.
Vdovy Solnické č. 81.
Václava Líhaře (Faszieher).
Martina Voldána č. 86.
Ezechiela Arnošta.
Jiřího Černouška č. 75.
Tomáše Menšíka.
Bartoloměje Eberstorfera.
Lorenze Weinera.

Domy Solnické, Václava Líhaře, M. Voldána a Bart. Ebersdorfera měly sice vjezd, jak to pravděpodobně bylo vyžadováno u domů várečných, práva várečného však nepožívaly, poněvadž byly docela v koutku při městské hradební zdi. (... sein aber recht im Winckel bei der Stadt Mauer ...)

Mezi domy na náměstí byly některé, jež neměly vůbec vjezdu a svým právem várečným vzbuzovaly závist obyvatelů ve vedlejších ulicích, kteří práva várečného požívati nemohli. Jest ovšem zase nutno říci, že várečné domy na náměstí ať velké nebo malé byly silně zatíženy nejen dávkami peněžitými, nýbrž i naturálními, jako na př. bylo při průchodech vojsk. Jedině domy, jichž majitelé byli buď radními nebo současně vrchnostenskými úředníky, ty byly od všech břemen osvobozeny. Jen ve válkách i na ně docházelo.

Vedle várečného práva měly některé várečné domy i právo vinného šenku

Bývalo zvykem v Třebíči, že každý usedlý měšťan mohl víno šenkovati, ale jen někteří tohoto práva užili, poněvadž to bylo spojeno opět s některými náklady. Byli nuceni platiti 2 kr. obci z každého vědra vína, vrchnosti dokonce 6 kr. a mimo to byli nuceni šenkýři vína kupovati panské ryby a panskou drůbež za cenu vrchností pevně stanovenou. Šenk se nedál neustále, nýbrž po pořádku, podobně jako bylo zařízeno při vaření piv. Na jednoho šenkýře se dostalo načínání vín asi za 4 neděle. Víno bylo ochutnáno na radnici a když hodnota jeho byla uznána za dobrou, teprve potom bylo možno šenkovati. V roce 1688 bylo na náměstí celkem 25 domů, jež vedle práva várečného i šenkovního práva užívali. (31)

V roce 1683 skutečné právo várečné vykonávalo jen 46 měšťanů, ačkoliv na náměstí samém bylo 67 domů. Z těchto 46 várečníků mělo vinný šenk 18, pole k své výživě drželo rovněž 18 měšťanů Je to důkazem, jak od starších dob pokročila agrarisace města, většinou ovšem na pozemcích najatých od panství, což znamenalo zvětšení závislosti na vrchnosti. Várečníci pravděpodobně piva již tehdy ve svých domech nevařili, dávali je

(31) Byly to domy: Frankensteinerův, Sohrův, Raysslerův, Hasskův, Sperlingův, Papírníkův, Pernekerův, důchodního Komárka, Pavla Veselého, Kamenického, Koudely, Vorinwille, Janečkův, Kreutzův, Bisatorčin, Korandův, Plachetského, Kvasničkův, Vyskočilův, Riapauerky, vdovy, v Kostelní ulici pak Pavla Přibys'avského, Markety Sandtnerové, M. Kvapného, Tobiáše Kaliny, Fr. Krista.

vařili ve 4 dobře zařízených pivovarech u Václava Kamenického čp. 23, Kateřiny Dobříchovské č. 24, Hanse Frankensteinera č. 25 a Pavla Veselého č. 26. Kořalku z várečníků pálilo 9 měšťanů (vedle toho byli ještě někteří, kteří sice kořalku pálili, ale práva várečného nevykonávali nebo vůbec neměli). Ti musili ročně do panského důchodu odváděti po 8 zlatých, várečníci z každé várky do panského důchodu 30 zl., do pokladny obecní 33 zl. z várky piva bílého, 37 zl. 30 kr. z várky černého. Mimo to musili jako držitelé vinného šenku bráti k rozprodeji panské ryby a drůbež. —

Vrchnost si vyžádala také přehled změn majitelů pravovárečných domů a změn v užívání práva várečného počínaje rokem 1635. Přehled je uchován v archivu v Doksech. Tu vidíme, jak vlastně magistrát o právu várečném rozhodoval. Bylo patrně zapomenuto, že jen plnoprávné domy měšťanské měly várečné právo a to držením domu zajištěné. Stalo se patrně za války třicetileté, že se i v našem městě vystěhováním velké části měšťanstva a nastěhováním nových lidí právní kontinuitu přerušila. Počet várečníků se od roku 1635 neustále měnil. Magistrát právo várečné uděloval hospodáři na měšťanském domě; když hospodář zemřel, směla várečné právo vykonávati i vdova po něm do té doby, než se provdala. Kdo měl k vaření piv prostředky a jeho dům vyhovoval (měl tedy patrně vjezd a byl dostatečně veliký), ten mohl mezi várečníky vstoupiti. Zaplatil 50 zlatých a 4 libry vosku a byl zapsán mezi várečníky. Liberálnějším nazíráním na možnost vstupu mezi várečníky se

stalo — můžeme-li věřiti ovšem vysvětlení městské rady — že počet várečníků proti dobám starším vzrostl na úkor výnosu várečného práva, poněvadž prý dříve jeden várečník mohl vařiti 2—4krát za za rok, v roce 1688 prý byl stav takový, že várka se dostala na jednoho várečníka teprve po 4 letech. To jest ovšem tvrzení upřílišené. Podle soupisu z roku 1635 bylo v celé Třebíči várečníků pouze 39, v roce 1688 jmenuje se várečníků 46. Nemohl býti tedy rozdíl v střídání várečníků tak značný.

Když si vrchnost opatřila všechny potřebné i nepotřebné informace, bylo možno nejen rozhodnouti sporné věci, ale také potvrditi nový várečenský řád, jejž třebíčtí nákladníci tehdy ve čtrnácti bodech podali hraběti k potvrzení.

Žádali, aby napříště várečné právo nebylo udělováno majitelům těch domů, jež nejsou obráceny do náměstí.

Každý nový usedlík měl býti dříve rok a den ve svazku města, než mohl žádati o přijetí mezi várečníky.

Kdo se chce dáti mezi várečníky zapsati, má se ještě před tím, než polovina várečníků se vystřídá, u magistrátu přihlásiti a jakmile na něho dojde, vařiti počínaje bílým pivem. Kdo by lhůtu zmeškal, musí čekati až nový pořádek začne.

Podle starobylého zvyku měl každý zaplatiti 50 zl. a 4 libry vosku k obci ve dvou lhůtách, polovinu při přihlášce, druhou polovinu čtvrt roku před tím, než na něho řada k vaření dojde. Kdyby si kdo vzal vdovu práva várečného po zemřelém manželi požívající, měl zaplatiti jako zákupné (Kaufschilling) pouze 30

zl. a 4 libry vosku, v pořadí měl býti poslední na řadě.

Každý várečník měl přesně dodržovati pořádek a vařiti střídavě pivo bílé a černé, v létě, kdy se pivo rychle kazí, měl magistrát dovoliti, aby se vařily dvě várky bílé a jedna černá.

Poněvadž obec vařila od dřívější doby pivo, aby z výtěžku várek obecní výdaje uhradila, tak mělo zůstati i na příště. Várky obecní měly býti prováděny podle potřeby a podle uznání městské rady.

Každý várečník má míti slad k várce předem připravený, kdo by pro nepřipravenost sladu zmeškal várku, musí čekati pak na konec celého pořadí.

Kdo by snad pro chudobu nemohl potřebný slad koupiti, nesmí várku svou prodati nikomu jinému, než obci, jeho místo pořádku však zůstane zachováno.

Poněvadž se často stávalo, že všichni chtěli býti várečníky v dobách poklesu cen obilí a odhlašovali se z várečenstva, když podražilo, bylo navrženo, aby napříště vystouplý várečník nesměl býti do várečenstva znovu přijat.

Kdyby někdo na várečenském domě osedlý měl várečné právo pozbýti a chtěl by býti jen sladovníkem, měl se napřed svého řemesla vzdáti. (Sladovnictví bylo tedy počítáno za zvláštní řemeslo a příslušník sladovnického zaměstnání neměl tedy býti členem žádného jiného cechu).

Šenkování piva bylo várečníkům dovoleno jen v době jejich várky.

Podle městského řádu hraběte Fr. Augustin z Waldsteina měli býti k načepování piva pozváni dva členové rady,

kdyby za dobré uznali, mohli jeho čepování buď vůbec zakázati nebo určiti nižší cenu.

Kdyby některý várečník svou várku skončil včas vánoční a chtěl ještě před sv. Václavem roku následujícího z várečenstva vystoupiti, měl odebrati pro ten rok „milostivou vrchností dané ryby a drůbež".

Dozor nad splněním bodů várečného pořádku měl míti sám magistrát, aby v době letní nikdo škody neutrpěl.

Bohužel nevíme, jak se stalo, že spor roku 1688 a v letech následujících rozhodnut nebyl a várečenský řád nebyl vydán. Jest ve spisech archivu v Doksech jen stručná zmínka, že měšťané z Kostelní ulice svoji žádost za poskytnutí várečného práva opakovali asi r. 1693 a tím celý spor znovu rozvířili. I potom nebyl skončen brzo, jak svědčí várečenské artikuly vydané hrabětem Karlem Ferdinandem z Waldsteina.

Již roku 1693 hrabě žádal zámeckého hejtmana, aby mu podal dobré zdání o sporných věcech, týkajících se rozdílu práva várečného mezi měšťany. (32)

Poněvadž spor byl stále ostřejší, žádal také dobré zdání od svých právníků. Vyznělo velmi ostře proti pravomoci městské rady třebíčské. (33)

Zejména rada Schadner radil hraběti k zmenšení vlivu rady ve věcech várečných. Souhlasil s várečníky třebíčskými, že na Stařečce a ostatních předmě-

(32) 22. duben 1693. Fürstenb. archiv na Křivoklátě 251 K 29.

(33) Waldsteinský archiv v Doksech B 11/III.

stích měšťané nemají nároku na právo várečné a že předchůdcům jejich bylo právo várečné uděleno jen do konce jejich života. Uvnitř městských hradeb však nemá býti rozdílu mezi obyvately domů v ulicích nebo na náměstí. Pro výkon práva várečného stačí, jestliže měšťan má k tomu dostatek prostředků. Kde by věc byla sporná, nepřísluší rozhodovati městské radě, ale vrchnosti

Podobně také tvrdil rada Schadner ve svém posudku, že sice várečník má právo vzdáti se vaření piv, jeho renunciaci však nemá přijímati rada, nýbrž opět vrchnost.

Magistrát nemá také práva rozlišovati mezi měšťany v městě narozenými a do města přistěhovalými. Je prý to vidět již z dávného rozhodnutí hraběte Adama Františka, který si přál, aby pokud možno velkému počtu obyvatelstva velmi zničeného města Třebíče bylo k výživě pomoženo. (34)

Pokud by magistrát volně várečné právo přiděloval a hraběcí resoluce v té věci volně si vykládal, mělo to býti napříště zakázáno.

Za podobných vlivů vznikaly várečenské artikuly z roku 1697. Počet jejich byl rozmnožen počátkem roku 1697 na 19, definitivní řád má hlav 21 a nese datum 16. října 1697.

Hrabě zdůrazňuje, že jimi chce odstraniti nepořádek, jenž se ve várečenstvu rozmohl tak, že by nejen várečenstvo, nýbrž i obec sama nemohla obstáti.

(34) „. . . der gantzen sehr ruinierten Stadt an ihrer Nahrung geholfen seie . . .“

Ovšem spojil dohromady pořádek várečenský s řádem šenkovním, o němž původně řeči nebylo.

Vycházeje se stanoviska, že každý hospodář i mladý mistr něco zkusiti musí, než se mu dostane výhod, nařizuje, aby ten, kdo se chce přihlásiti mezi várečníky, napřed rok a den byl majitelem měšťanského domu a nesl všechna břemena obecní jako ostatní měšťané. Musí také předložiti vysvědčení o svém dobrém chování i opis zápisu z městského protokolu, že je po stanovenou dobu majitelem měšťanského domu.

Žadatel musí se podle starého řádu přihlásiti u magistrátu ještě před uplynutím poloviny doby, v níž se mohou všichni várečníci ve vaření vystřídati. Ohláška bude ještě týž den zapsána, tak aby nově zapsaný a přijatý mohl jako poslední ve stávajícím pořadí začíti pivo vařiti a to bílou várkou počínaje. Kdyby někdo vhodný čas zmeškal o dvě až tři várky, nemá již v tom pořadí býti k várce připuštěn, nýbrž musí čekati až na konec nového pořadí. V tomto případě stačí na počátku nového pořadí svou přihlášku jen připomenouti, připomínka tato znamená plné přijetí do várečenstva. V jinou dobu než uvedené nikdo nesmí býti do várečenstva přijat.

Tato ustanovení byla vyžádána várečníky samými, kteří chtěli tak stížiti vstup novým členům. Když někdo se přihlašoval po roce svého práva měšťanského a polovina pořadí ještě neuplynula, mohl se dostati k vaření za další rok (tehdy došlo na várečníka vaření jednou za dva roky). Musil tedy býti plnoprávným měšťanem třebíčským po celé dva

roky, než se dostal k skutečnému vaření piv. Hůře bylo, jestliže zmeškal lhůtu k přihlášce. Pak to znamenalo nové zdržení o rok, než začalo nové pořadí, pak dva roky čekal než na něho došlo, takže od vstupu do řad plnoprávných měšťanů k vaření uplynula doba nejméně 4 let.

Novým řádem bylo v platnosti ponecháno staré ustanovení, že přihlašující zaplatí k obci 50 zl. a 4 libry vosku, při přihlášce polovinu, druhou polovinu čtvrt roku před zahájením vlastních várek. Kdyby někdo, kdo ještě várečníkem nebyl, chtěl si vzíti vdovu s várečným právem a takovým způsobem várečného práva dosáhnouti, také ten musí nejdříve rok seděti na měšťanském domě a potom se jako každý jiný u městské rady o várečné právo ve stanovených lhůtách přihlásiti, rozdíl jediný byl v tom, že nemusil platiti 50 zlatých, nýbrž jen 30. Ustanovení o placení 50 zlatých po případě 30 zlatých bylo vsunuto do artikulů také na přání nákladníků, poněvadž se tím rovněž vstup do várečenstva stěžoval. Nebylo totiž možno chudšímu člověku aby při vysokých poměrně nákladech várečných postrádal celých 50 zlatých na hotovosti, ve chvíli, když musil všechen materiál nakupovati.

Aby pozůstalí po náhodou zemřevším žadateli do várečenstva neměli žádných práv várečných nebo vůči obci a várečenstvu, bylo nařízeno, že kdo z žadatelů zemře dříve než poprvé pořadí na něho dojde k vaření, toho přihláška má býti pokládána za neučiněnou a pro potomky jeho neplatnou.

Vdovám nebylo dovoleno k várečenstvu se přihlašovati, poněvadž nesměly

být přijímány ani do jiných cechů. Jedině vdovy, jichž manželé již byli várečníky, směly právo várečné do svého života vykonávati. Ovšem nesměly se provdati. V případě provdání ztrácely várečné právo na svém po manželi zděděném domě.

Várky pšeničné (bílé) a ječné (černé) měly býti v pořadí vářeny střídavě. Jedině magistrát mohl povoliti v době letní, kdy se pivo rychle kazilo, aby se vařily dvě várky bílého a jedna várka černého piva.

Poněvadž ve starých zvycích bylo, aby obec vařila na úhradu obecních vydání 12 várek ročně pro sebe, mělo tak zůstati i v budoucnosti a vařiti se mělo podle potřeby a uznání městské rady.

Aby město bylo opatřeno dobrým pivem, bylo ustanoveno, že každý várečník aspoň dva měsíce před dobou várky měl potřebný slad přichystán. Kdyby však na něho pořadí došlo a on teprve slad opatřoval, měl pro tentokráte ztratiti jen pořadí a měl býti ve várečném pořadí zařazen nakonec. V jiných městech bývalo zvykem, že ten, kdo pro nedostatek materiálu právě vařiti nemohl, byl buď z pořadí vůbec vynechán nebo mohl svoje pořadí prodati jinému várečníku. Bohatí várečníci, kteří se domnívali, že chudší ani ke konci pořadí si potřebný slad nebudou moci opatřiti a tedy že nebudou konkurovati, postarali se, že sociálně spravedlivější ustanovení cizí přijato hrabětem nebylo, třeba zámecký hejtman poukazoval na to, že chudší měšťan bude poškozen.

Za to poněkud zmírněn byl požadavek várečníků, aby ten, kdo jednou z várečenstva vystoupil, nikdy více do něho

přijímán nebyl. V nové řadě bylo stanoveno, že nikdo nesmí vystupovati z várečenstva v době, kdy jest obilí k vaření drahé a v době láce se opět přihlašovati; kdo by tak učinil, směl býti ještě jednou — a to po zaplacení všech povinností a platů jako nový várečník - přijat. Kdyby však podruhé z tak malicherného důvodu z várečenstva vystoupil, již nikdy neměl býti přijímán. Podobně mělo býti vaření piv zakázáno tomu, kdo po dvakráte se do várečenstva přihlásil, ale když na něho vaření došlo, vařiti nechtěl.

Aby pivo nebylo příliš řídké, bylo stanoveno množství sladu pro jednotlivé várky. Hrabě sice ponechal množství, jak si stanovili již dříve sami várečníci za souhlasu městské rady, totiž na várku bílého piva 42 měřic pšenice, na várku starého piva 40 měřic ječmene a 15 měřic pšeničného sladu nebo celkem 56 měřic čistého sladu ječmenného. Dal však současně možnost, aby várečník na jednu várku přidal navíc jednu nebo dvě měřice sladu. Také počet sudů piva uvařeného neměl býti větší než bylo již dříve stanoveno, nanejvýše o jedno nebo dvě vědra tam, kde várečník přidal sladu. Za zachovávání množství uvařeného piva ručil líhař, jenž pod přísahou musil oznamovati magistrátu, kolik z každé várky spustil do sklepů šenkovních domů piva. Kdyby někdo uvařil piva více než bylo na várku povoleno, byl přebytek zabaven ve prospěch obce.

Na prospěch obce bylo také ustanovení, že várečné dávky obci povinné, zvláště tak zvaný pivní accis, musí býti zaplaceny předem. Stalo se to proto, že mnozí várečníci neplatili a obec jen s vel-

kými obtížemi mohla od nich dlužné dávky vymáhati. Někdy bylo dokonce nutno pivo jejich u šenkýřky zabaviti a takovým způsobem zaplacení dosahovati. Sládek nesměl ze sladu dříve pivo začíti vařiti, než mu várečník nedonesl písemné potvrzení od členů rady, že povinné dávky byly hotově zaplaceny. Jako ulehčení chudším bylo stanoveno, že dva bohatší várečníci mohou se za zaplacení dávek zaručiti, ovšem jen do poloviny šenku. Teprve kdyby ani potom ještě nezaplatil a prostředků k zaplacení neměl, mělo mu býti pivo u šenkýřky zabaveno a on, kdyby se to stalo po dvakráte, měl býti z pořadí várečného vyloučen a měl vařiti teprve poslední. Ti, kdož v pořadí byli za ním, měli ihned na jeho místo nastoupiti a ihned pivo vařiti.

Přesně bylo novým řádem určeno postavení sládka mezi várečenstvem. Sládek, jenž by chtěl měšťanům jakožto sládek ze řemesla pivo vařiti, měl se vzdáti měšťanského práva várečného, pokud by je měl. Na druhé straně měl se vzdáti svého sladovnického řemesla, kdyby byl chtěl míti v držení várečenský dům a vykonávati pro sebe právo várečné. Když sládek byl přijat za člena várečenstva, nemá mu býti dovoleno kupovati várku jiného várečníka k šenkování, nýbrž má šenkovat své vlastní pivo.

Z dřívější doby bylo ponecháno ustanovení, že před spuštěním piva do sklepů dvě radní osoby musí napřed okusiti piva, zda vyhovuje spotřebě. Kdyby nevyhovovalo a mělo nějakou vadu, mělo býti vše oznámeno radě a věc vyšetřena. V případě, že by zde jednalo se o zavinění várečníkovo, várečník byl po-

trestán, pivo však mělo býti prodáváno laciněji. Kdyby však byl uznán vinným touto věcí podruhé, mělo mu býti vaření piv docela zastaveno. Ustanovení toto bylo mnohem mírnější, než původní návrh várečníků, kteří žádali, aby provinilému várečníku hned napoprvé bylo veškeré vaření zastaveno. Proti původnímu návrhu postavil se zámecký hejtman, jenž hraběti tvrdil, že zastavení vaření piv by byla existence mnohých várečníků ohrožena. Tak dalece patrně však dojíti nemohlo, poněvadž vaření piv nebylo u většiny měšťanů na náměstí i v postranních ulicích jediným zdrojem výživy.

Aby nebylo mezi majiteli pivovarů — v Třebíči již koncem století XVII. byly pouze čtyři pivovarské domy — nezřízených konkurenč. zápasů, bylo novým řádem přísně zakázáno jakýmkoliv způsobem lákati várečníky k vaření piv v pivovarech. Nesměly býti dávány dary a slibováno cokoliv, ať již majitelem pivovaru samým nebo jeho sládkem. Na přestoupení zákazu byly vypsány tresty. — Hejtman při sestavování listiny radil hraběti, aby do textu vsadil také ustanovení, že tresty i jejich výše má býti ohlášena panskému důchodu, hrabě však tomuto návrhu, jenž by byl patrně narazil na zbytečný odpor třebíčského měšťanstva nevyhověl. Stejně nevyhověl radě, aby celé obci byly ohlašovány peněžité tresty těch, kdož by vařili pivo špatné a střední jakosti a chtěli by je prodávati za cenu piva dobrého. Hejtman zde se postavil na stanovisko, že jest v Třebíči mnoho chudého lidu, jenž ovšem nemusí býti na hodnotě a ceně piva bohatšími okrádán. Hrabě z jeho rady si pro váre-

čenský řád vybral jedině ustanovení, že na podanou žalobu má býti provinilý várečník souzen a je-li skutečně vinen i odsouzen k pokutě nejvýše 5 kop moravských. Ustanovení toto ukazuje, že již dříve podobná pokuta byla vybírána. Pokuty byly skládány k obecnému dobru, tedy ve prospěch městského důchodu.

Majitelé pivovarů byli omezeni ustanovením, že musí k přijetí nebo propuštění sládka vyžádati si svolení a souhlas várečníků. Ovšem také várečníci nesměli sami sládka propouštěti, nýbrž bylo nutno celou věc přednésti magistrátu, jenž by byl teprve rozhodl s konečnou platností, zda jest sládek něčím vinen a zda má býti propuštěn či nikoliv.

Ve prospěch vrchnosti bylo vsazeno ustanovení, že odhlašující se várečník, jenž ještě před vánocemi vykonal příslušející mu várku, má i na příští rok odebrati vrchností městu dodávané ryby a hospodářská zvířata, jak to bylo zavedeno po Bílé Hoře, podobně jako na jiných panstvích i v Třebíči.

S nesouhlasem hejtmana zámeckého i jiných vrchnostenských rádců setkal se návrh várečníků třebíčských, aby dozor nad dodržováním várečenského řádu byl svěřen magistrátu. Hejtman si přál, aby to bylo svěřeno vrchnostenskému úřadu. Hrabě však zde vyhověl měšťanstvu a nařídil, aby magistrát zejména v době letní nad vařením dohlížel, dále aby dbal na to, aby město Třebíč bylo opatřeno dobrým a dostatečným pivem. Kdyby magistrát uznal, že některý várečník se provinil proti várečnému pořádku, měl míti plné právo provinilce podle svého uznání trestati.

Vydáním nákladnického řádu r. 1697 skončilo jedno období v historii vaření piv. Během XVIII. století vzrůstal vliv nařízení zeměpanských a také doba sama si vynutila, že měšťanstvo se sdružilo pevněji k vaření piva a konečně si postavilo vlastní pivovar. Právní základ sdružení várečníků se změnil. To však jest již kapitola další.

— — —

Osudy várečnictví třebíčského nemůžeme sledovati v XVIII st. podrobněji poněvadž příslušné spisy se většinou ztratily. Měšťané brzy viděli, že vrchnost nemíní se spokojiti udělením várečenských artikulů, ale že chce i nadále do měšťanských práv zasahovati. Bylo to v souvislosti s velikými spory, jež na počátku 18. století se rozvinuly mezi měšťany a vrchností. Mnoho viny měli jako jinde vrchnostenští úředníci. 3. dubna 1697 radil zámecký hejtman, zřejmě na úkor městské samosprávy, aby hrabě nařídil potvrditi várečné právo Juditě Konecké, poněvadž prý tato žena nemocným pomáhá a otcům kapucínům, od té doby co jsou v Třebíči, stolní bílé prádlo pere. To tedy mělo stačiti k zajištění várečenského práva. Zda i ostatní podmínky byly splněny, neptal se ani hejtman ani hrabě. Když vrchnost začala na Podklášteří čepovati víno i v staré Papírně na Nových Dvorech i pivo, za hraběte Braidy, obrátili se měšťané třebíčtí k zem. tribunálu se stížností r. 1704, že vrchnost nedbá starého mílového práva. Stížnost byla předána 2. května 1704.

Várečníci a městská rada oznamují, že práva várečného požívá město na základě privilegií krále Ladislava a Jiříka z Poděbrad. Později toto právo potvrdil také král Ferdinand. Hůře bylo když nastoupil hrabě Rudolf z Waldsteina. Nemínil uznati patrně privilegií před velkou rebelií českou a tu měšťané v tísni jsoucí, uvolili se platiti Rudolfovi i jeho synu Frant. Adamovi 1000 zl. platu, jestliže je při jejich právech nechá. Plat měl přestati smrtí Frant. Adama z Waldsteina. Měšťané plat odváděli však i za nástupců jeho. Vrchnosti plat na nich vynucovaly a tak město utrpělo do roku 1704 mnoho tisíc zlatých škody. Také se měšťané postavili proti povinnosti voziti slady do Poušova mlýna k semletí a platu 1 tolaru z várky piva, což zavedl rovněž hrabě Rudolf.(1) Zemský hejtman podal císaři dobrozdání, ve kterém potvrzuje údaje města ve věci várečenského práva a zmiňuje se také o tom, že přijetí platu 1000 zl. ročně jistě nebylo dobrovolné, pokud se týká dalšího placení po smrti Frant. Adama z Waldsteina, že placení bylo docela protiprávní. Starobylé právo mílové však již hejtman zemský městu Třebíči nepřiznal, poněvadž od hraběte Rudolfa panství dováželo pivo svoje do vesnic v okruhu jedné míle od Třebíče ležících, dokonce i na Nové Dvory a

---

(1) Hrabě Rudolf dokonce roku 1639 hrozil měšťanům, že jim nedovolí pivo vůbec vařiti, jestliže platy mu řádně skládati nebudou a r. 1640 skutečně vaření piva pod trestem ztráty života i jmění zakázal.

Nové Město (německy se tehdy říkalo Neustift. Tak také bylo konečně rozhodnuto: Městu zůstalo právo várečné, plat 1000 zl. ročně byl zrušen, ale právo mílové bylo již nenávratně ztraceno, jak se již dávno před tím stalo v městech jiných. Třebíčtí mohli nyní konkurovati pivům cizím jen kvalitou svého výrobku. Těžký byl ovšem zápas proti pivům panským, neboť panství nutilo poddané, aby si kupovali pivo jen z panského pivovaru čechtínského nebo vladislavského. Ba dokonce židům bylo zakazováno, aby (2) si do města na třebíčské pivo chodili.(3)

Při každém sporu třebíčských s vrchností mluvilo se o výnosu pivních várek jak měšťanských tak obecních. To proto, že vrchnost dokazovala, že třebíčtí mají z poddanského svého poměru k vrchnosti více užitku než vrchnost sama.

Roku 1755 bylo nařízeno pronajmouti všechny obecní příjmy veřejnou dražbou. Poněvadž se při tom jednalo také o pronájem všech měšťanských společných práv, bylo jisto, že i právo várečné do nájemní sumy bude pojato. Skutečně také došlo k dražbě a dne 10. dubna 1755

(2) Archiv v Doksech, také městský archiv v Třebíči č. 453. Roku 1704 byl v Třebíči sládkem Matěj Vochotný Když zemřel r. 1707, vdova Anna Marie, zbožná členka bratrstva sv. Anny při kostele sv. Martina tehdy založeného, dala 100 zl. na mše, aby z úroku se dostalo 2 zl. faráři, 1 zl. škole a kantoru, 2 zl. bratrstvu k dobru. Fundační kniha bratrstva sv. Anny str. 3.

(3) Zemský archiv v Brně, Dominien u. Städte W 14, fol. 48 k r. 1727.

najalo městské užitky — třebíčské panství za nízký obnos 7530 zl. Městská rada ovšem proti pronájmu protestovala jestliže z něho nebudou vyňaty várky podle pořádku konané. Nic to platno nebylo a měšťanům k vaření piv oprávněným byla pak placena panstvím náhrada za ušlý zisk ročně 25 zl. 12 kr. Počítáme-li podle rozpočtu várečného pravidelný zisk z jedné várky na 33 zl., když na jednoho várečníka připadlo ročně 1 a půl várky, byl jednotlivec pronájmem várečného práva zkrácen asi o 23 zl. ročně. Ve skutečnosti ztráta byla mnohem větší v letech kdy nebylo obilí drahé, jednak se zvětšovala nedostatečnou náhradou za rovněž pronajaté právo vinného a kořalečního šenku. Nejvíce byli poškozeni ti měšťané, kteří s velikým poměrně nákladem zařídili svoje domy k vaření piva a svoje varny střídavě várečníkům propůjčovali. Jejich pivovary, můžeme-li tak nazvati malé místnosti, které k vaření piv dali ve svých domech upraviti, byly nyní docela zbytečné, poněvadž panství mohlo pivo ve svých vlastních varnách vařiti. (4) Spor vedený celý rok skončil porážkou měšťanů, neboť císařovna Marie Terezie jejich námitek, že právo várečné v Třebíči jest právem jednotlivých měšťanů a nikoliv právem obce, neuznávala. (5) Snad k zamítnutí přispěly také relace panských úředníků o bouřích,

(4) Během 18. století bylo vaření piva soustředěno ve třech domech na náměstí: v domě Jana Slavického, Ondřeje Blumauera a Karla Nosska.

(5) Městský archiv v Třebíči č. 452, fasc. III. la No. 1—6.

jež se v Třebíči proti vrchnosti při předávání městských užitků strhly. Rozhodnutí bylo měšťanům tím tíživějším, že várečníci musili platiti ročně 10 zl. z titulu práva várečného obci — jak se byli za války pruské dobrovolně uvolili k nápravě obecního hospodářství — ačkoliv užitku z práva svého vlastně již neměli.

Ale brzo potom dochází k změně. Někdy po roce 1761 ujímá se měšťanstvo opět vaření piv — nedostatek pramenů brání poznání bližšímu — a to jako Várečenstvo města Třebíče, jako korporace pevně organisovaná. Roku 1769 umluvili se pak majitelé tří pivovarských domů, že pro veliký náklad provozovací a udržovací nebude se v jejich domech vařiti střídavě po roce, nýbrž vždy v každém domě po tři léta. A kdyby se časem poznalo, že některý z domů se k vaření piv hodí lépe než druhé dva, bude vaření přeneseno tam a o zisk se budou majitelé všech tří domů děliti. Roku 1787 várečenstvo samo o své vůli se rozhodlo svoje práva várečná pronajmouti za pevnou sumu a děliti se jen o zisk z nájmu. Ale hned s prvním nájemcem měli várečníci neshody. Nechtěl platiti celého ujednaného obnosu a nakonec 1791 Jos. Anýž musil býti ze smlouvy propuštěn. Zajímavé jest, že obec neúčastnila se těchto úmluv várečenstva o pronájmu várek a až do roku 1808 pronajímala svoje várky samostatně. Teprve 1808 bylo dojednáno, že várečné právo obecní i měšťanské bude pronajímáno najednou a o zisk že se bude obec děliti s várečenstvem v poměru 1:2.

V té době již se jednalo o uskutečnění stavby nového pivovaru, jenž by byl

společným majetkem várečníků a obce. Ještě roku 1809 vyskytl se proti stavbě nebezpečný odpor se strany tehdejšího nájemce várečného práva Josefa Snížka, jenž si sám postavil varnu a právo pivovarských domů (o nichž jsem se zmínil dříve) na ni koupí převedl. Nastávající spor byl uklizen dohodou, podle níž Snížek obdržeti měl do budoucnosti z každé várky v novém pivovaře uvařené jedno vědro piva. 10. dubna 1810 svolil i hrabě Josef z Waldsteina k stavbě nového pivovaru v městském příkopě vyminiv pouze, aby měšťané dbali bezpečnosti. Jak dobré by bylo, kdyby měšťané na tuto připomínku dostatečnou měrou dbali, ukázaly pozdější požáry třebíčské. Tak byl pivovar postaven. Město samo jako součást várečenstva se zavázalo, že po dobu, po kterou bude míti várečenstvo dluhy vzniklé stavbou, nebude žádati z vaření piv žádných užitků. Jakmile však dluhy zajdou, užitek jednou třetinou připadne opět městu. Obec dokonce na stavbu půjčila ze sirotčích peněz 10.000 zl. K právnímu předání pivovaru do rukou várečenstva došlo roku 1818. Pivovar stál 27.692 zl. v bankocetlích, vnitřní zařízení bylo hodnoceno na 30.000 zl. víd. čísla. Počet várečníků činil při předání 79 majitelů domů a již nikdy napříště neměl býti zvyšován. Na každém várečném domě byla zapsána 1/79 ceny hodnoty pivovaru. — Každoročně každý z várečníků měl obdržeti příslušný podíl ze zisku.

Poměr mezi várečenstvem a obcí zůstal celkem bez změny až do roku 1874, kdy smlouva dosavadní byla rozvázána a nahrazena novou. Várečenstvo stalo se

samo majitelem pivovaru, jenž po velikém požáru roku 1873 byl téměř znova postaven. Obci náhradou za podíl na zisku bylo várečenstvem vyplaceno 10 tisíc zlatých.

To jsou tak v zkratce příhody třebíčského pivovaru, jenž by si ovšem pro svůj hospodářský význam v minulosti i v přítomnosti zasloužil jistě podrobnějšího vylíčení svých osudů.

